

16. Трегуб Л.И., Праватов Н.М. Кормоцехи свиноводческих ферм и комплексов /Л.И. Трегуб, Н.М. Праватов. – М.: Агропромиздат. 1990. – 206 с.
17. Установка малогабаритная комбикормовая УМК-Ф-2. /НПО «ВНИИживмаш», - К.: -1988. – 3 с.
18. Фурса И.И., Химич Л.М. Кормоцехи на фермах /И.И. Фурса, Л.М. Химич. – К.: Урожай. 1978. – 83 с.

УДК 001-05:57 (477)

ІСТОРИКО-НАУКОВИЙ АНАЛІЗ ВНЕСКУ Й.К. ПАЧОСЬКОГО В СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАПОВІДНИКА «АСКАНІЯ-НОВА»

Безлуцька О.П., канд. іст. наук
(Херсонський державний морський інститут)

В статті зображена природоохоронна діяльність Й. К. Пачоского. Особене внимание уделено вкладу ученого в становление и развитие заповедника Аскания-Нова.

The article determines the conservancy activity of J. K. Paczoskyi. The special attention is paid to the contribution of scientist in creating and development of Askaniya-Nova preserve.

Реконструкція наукового життя в Україні кінця XIX – першої половини XX століть була б неповною без окреслення ролі, надбань та внеску таких його представників, як Йосиф Конрадович Пачоський (1864 – 1942) – відомий український та польський вчений-натураліст. Його наукова спадщина і громадська діяльність на благо України належним чином ще не оцінені і потребують подальших досліджень.

Їх актуальність зумовлена, насамперед, значним науковим внеском Й. К. Пачоського в біологічну науку кінця XIX – першої половини XX століть, відсутністю в історії вітчизняного природознавства спеціального системного дослідження його громадського життя, наукової, науково-організаційної та

педагогічної спадщини, необхідністю створення максимально об'єктивної і повної наукової біографії вченого, всебічного аналізу його творчого доробку, а також важливістю введення до широкого наукового обігу масиву нових джерел, що стосуються його життя та діяльності в контексті розвитку біологічної науки означеного періоду.

Мета даної статті – здійснити історико-науковий аналіз внеску Й. К. Пачоського в становлення та розвиток заповідника «Асканія-Нова».

Серед досліджень присвячених даному питанню слід виділити статтю Н. Ю. Дрогобич “До історії природоохоронної діяльності Й.К. Пачоського та Ф.Е. Фальц-Фейна в заповідному степу

Асканія-Нова” [1]. Крім того, відомості про природоохоронну діяльність Йосифа Конрадовича можна знайти в праці І. І. Пузанова та Т. М. Гольд “Видатний натураліст Й. К. Пачоський” [2], роботах В. Е. Борейка (“Популярний біографо-бібліографічний словник-довідник діячів заповідної справи і охорони природи України, царської Росії та СРСР (1860-1960)”, “Асканія-Нова і тяжкі версти історії (1826 – 1997)”, “Словник діячів охорони природи”) [3 – 5].

Постать Йосифа Конрадовича Пачоського посідає чільне місце в галузі охорони та пізнання природи степової зони Півдня України кінця ХІХ – початку ХХ ст. Він увійшов в історію науки як новатор не лише цілої низки природоохоронних напрямів, а й їх практичної реалізації: його починання не лише отримали визнання сучасників, але, що найголовніше, витримали випробування часом. Зрештою усвідомлення істотного внеску вченого в охорону природи як України, так і Європи є наразі досить актуальним. Говорячи про важливість організації в українських степах ботанічних станцій із заповідними ділянками, він пропонував коротку програму їх наукової діяльності, відзначаючи особливу важливість багаторічних спостережень за фауною та флорою найбільш типових ділянок заповідних об’єктів.

Деякі дослідники охорони природи стверджують, що “саме Й. К. Пачоський переконав Ф. Е. Фальц-Фейна у 1888 р. виділити і зробити заповідними 500 га дикого степу в своєму маєтку Асканія-Нова” [7, с. 34]. Однак, за спогадами самого Й. К. Пачоського (1904), уперше заповідний степ Асканії-Нова він відвідав 8 квітня 1902 року.

Учений був першим ботаніком, який дослідив заповідний степ і прилеглу цілину та відвідав ділянку в різні сезони протягом 1903, 1906, 1907, 1908, 1911, 1912, 1915, 1916 рр. [10] Окрім цього, Ф. Е. Фальц-Фейн надсилав до природничо-історичного музею експонати, що збагатили колекцію. Про це свідчить його переписка з Й. К. Пачоським [9].

Вивчаючи рослинний світ асканійських степів, Йосиф Конрадович досліджував умови збереження природної рівноваги на степових територіях, особливо тих, де проводився випас худоби. Значних результатів він досяг саме вивчаючи степи Асканія-Нова. На підставі своїх досліджень учений зробив висновок, що для підтримки екологічної рівноваги в даних природних умовах важливо впроваджувати так званий помірний випас, бо, поїдаючи рослини, копитні підтримують природну динаміку рослинності, а розбиваючи копитами дернисті купини, дають можливість розвиватися молодим пагонам [10].

Йосиф Конрадович був переконаний, що закони динаміки рослинного покриву, біології та екології окремих видів доцільно вивчати на ботанічних станціях стаціонарно та довгостроково. Учений розробив і обґрунтував наукову програму діяльності такої станції (1910) і рекомендував за базу взяти заповідний степ у маєтку Фрідріха Фальц-Фейна як найтипівший за рельєфом та корінною рослинністю [11, с. 17 – 18].

На початку липня 1912 року Й. К. Пачоський разом із угорськими ботаніками І. Тужоном (J. Tuzson) і Станковичем (Stankowicz) повертався із тривалої ботанічної поїздки по південному сходу

європейської Росії через Асканія-Нову. А звітди завдяки сприянню Ф. Е. Фальц-Фейна переїхали на Сиваш (13 липня), проникли в глибину острова Чурук, що знаходився по середині Сиваша і належав Дніпровському повіту [12, с. 2]. Хоч поїздка була досить нетривалою, тим не менш вона додала декілька нових рослин до флори Дніпровського повіту. Гість з Будапешту описав новий різновид вероники колосистої, а сам Йосиф Конрадович – гвоздики краплистої, обидві знахідки ботаніки назвали на честь Ф. Е. Фальц-Фейна. Результатом подорожі стала праця Й. К. Пачоського “Ботанічна екскурсія в Асканія-Нова і на Сиваш” [12]. В роботі наведено список найбільш цікавих із досліджуваних ними рослин.

У праці “Опис рослинності Херсонської губернії. Степи” Й. К. Пачоський найбільш докладно висвітлив результати своїх дев’ятирічних спостережень за розвитком флори і рослинності асканійських степів [13].

У травні 1917 р. Й. К. Пачоський отримав телеграму з пропозицією стати комісаром тимчасового уряду з охорони Асканія-Нова: “Передбачаємо призначити Вас комісаром Тимчасового уряду для охорони парку з вимираючими видами рідкісних тварин у маєтку Асканія Нова Дніпровського повіту. Прошу Вас телеграфувати щодо згоди на це призначення. ЗА МВС Щепкін” [15].

Йосиф Конрадович погодився стати комісаром з охорони зоопарку Асканія-Нова за умови, що він буде проживати в Херсоні, а в Асканії залишить свого помічника і сам буде приїздити “за потребою” [14]. У телеграмі до Міністра Внутрішніх Справ Дмитра Митрофановича Щепкіна вчений пише: “Прибув

в Асканію Зоопарку поки нічого не загрожує Помічника не обрав Повідомлю додатково Прошу надіслати посвідчення повноважень. Комісар Пачоський” [14]. 6 червня 1917 року вчений отримав посвідчення Тимчасового уряду № А 2142 із супровідною запискою про те, що Й. К. Пачоський призначається Комісаром Тимчасового Уряду із охорони зоопарку в помісті Асканія-Нова [16].

Охорона заповіднику й справді була потрібна. Вже в травні 1917 р. в Асканії почалися страйки робітників, у степах постійно полювали місцеві селяни, знищуючи всю дичину, про це доповідав у своїх телеграмах управитель Кирильцев Й. К. Пачоському [17].

Після жовтневої революції 1917 р. долю маєтку Асканія-Нова та природоохоронних об’єктів вирішили два Декрети 1919 і 1921 рр., відповідно до яких все було націоналізовано і оголошено Державним степовим заповідником УРСР.

У 1920 р. Сільськогосподарським науковим комітетом було організовано спеціальну комісію з представників секції охорони природи вказаного Комітету, представника комісії з вивчення та охорони пам’ятників природи при Катеринославській обласній дослідній сільськогосподарській станції і дослідників Асканія-Нова О. О. Браунера, Й. К. Пачоського і М. М. Клепініна. Комісія в означеному складі повинна була укласти проект організаційного плану подальшого ведення робіт в Асканії [18].

У 1921 р. Асканія-Нова перейменовується в Перший державний степовий заповідник України. З весни 1922 р. до вересня 1923 р. Ботанічним відділом Науково-Степової станції Державно-

го заповідника Асканія-Нова завідував Й. К. Пачоський.

За ініціативи Й. К. Пачоського в 1922 р. було звільнено від покосу і випасу:

1) старозаповідну (фальц-фейнівська) ділянку, збільшено до 1000 десятин і вона охоплювала весь трикутник: економія – сарай Тишков – сарай Камиш і далі до Громовської дороги;

2) новозаповідну ділянку (на південь від першої) площею в 1000 десятин в трикутнику економія: сарай Молочний – сарай Досланий і далі до Громовської дороги;

3) ділянка в 500 десятин на захід від попередньої.

У січні 1923 р. на чолі Асканії було поставлено нову адміністрацію яка закінчила свою діяльність через рік судовим процесом. Науковий колектив був обурений узурпацією влади господарчим відділом заповідника, який повинен був матеріально забезпечувати роботу наукового відділу. Ставлення до заповідника різко змінилося, і не лише новозаповідні ділянки, але навіть і ділянка Ф. Е. Фальц-Фейна знову почали вибиватися худобою. Учений не міг спокійно спостерігати за таким нищівним ставленням до заповідного степу, що, можливо, і стало причиною його від'їзду з Асканії-Нова.

Й. К. Пачоським було здійснено першу спробу укладання карти рослинного покриву заповідника. У 1922 році Йосиф Конрадович закінчив рукописи “Список рослин, розповсюджених на території Державного заповідника Асканія-Нова” і “Спостереження за рослинним покривом степів Асканія-Нова” (1922 та 1923 рр.) [19, 8, 21]. До “Списку...” включено рослини, що були

знайдені вченим у різні роки на території Асканія-Нова. Крім цього, запропонований список, на думку Йосифа Конрадовича, “є базисом і для подальших досліджень фенологічних, зокрема, і взагалі біологічних, екологічних і фітосоціологічних, оскільки досліднику він полегшить визначення рослин з огляду на те, що чисельність рослин, розповсюджених на території Асканія-Нова разюче незначна” [21]. Для складання даного списку Й. К. Пачоським було проведено величезний обсяг роботи із встановлення дійсних назв рослин. Для деяких із них були потрібні роки, щоб точно встановити назву.

Як зазначав учений, останнього разу в 1917 р. заповідні ділянки степу вже мало нагадували справжню цілину, так як були значною мірою вкриті бур'янистою рослинністю, причиною виникнення якої стала відсутність випасу, “фактора під впливом якого складався степовий рослинний покрив” [8]. Йосиф Конрадович звертав увагу на те, що за п'ять років було знищено заповідну ділянку на околиці Великого Чапельського поду; подано коротку характеристику осіннього степу, всього Й. К. Пачоським було досліджено 43 ділянки.

Навіть після від'їзду до Польщі вчений цікавився станом справ в Асканії-Нова. Вчений був досить обурений, коли дізнався про ймовірність перетворення заповідника у радгосп: “Ця пропозиція кваліфікувалася Й. К. Пачоським (1924) як доведення до абсурду “радгоспної тенденції” у справі управління заповідниками” [22, с. 122].

У 1923 р. Й. К. Пачоський разом з синами Конрадом та Станіславом від'їжджає із Радянської України до

Польщі. На думку деяких дослідників причиною стало погіршення польсько-радянських відносин [25]. Американський дослідник історії екології в СРСР Д. Вайнер вважає, що “Схильність Пачоського поширювати висновки, отримані при вивченні рослинних угруповань, на людське суспільство була сприйнята в Радянській Росії як небезпечна політична ересь” [22].

Отже, вивчення наукової спадщини Й. К. Пачоського дозволяє говорити про важливу роль вченого у формуванні і практичній реалізації державної політики в галузі охорони природи і раціонального природокористування в перші шість років радянської влади та у виробленні юридичних основ їхнього регулювання. Учений розробив і обґрунтував наукову програму діяльності біологічної станції на території Асканія-Нова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорогобич Н. Ю. До історії природоохоронної діяльності Й. К. Пачоського та Ф. Е. Фальц-Фейна в заповідному степу Асканія-Нова / П-і наукові читання пам'яті Й. К. Пачоського (19-20 грудня 1994 р.). – Херсон, 1994.
2. Пузанов И. И., Гольд Т. М. Выдающийся натуралист И. К. Пачоский [1864 – 1942]. – М.: Наука, 1965. – 86 с.
3. Борейко В. Популярный биографо-библиографический словарь-справочник деятелей заповедного дела и охраны природы Украины, царской России и СССР (1860-1960) Т. 2. – К., 1995. – 224 с.
4. Борейко В. Е. Аскания-Нова и тяжкие версты истории (1826-1997). – К., 1997. – 169 с.
5. Борейко В. Е. Словарь деятелей охраны природы. – 2-е изд. доп. – К.: Екол.-культ. центр. охраны дикой природы, 2001. – 524 с.
6. Фаминцин А. Обзор ботанической деятельности за 1891 г. / А. Фаминцин. – СПб, 1892. – С. 228 – 233.
7. Борейко В. Популярный биографо-библиографический словарь-справочник деятелей заповедного дела и охраны природы Украины, царской России и СССР (1860-1960) / [состав. В. Борейко]. – К.: Екол.-культ. центр. охраны дикой природы, 1995. – 224 с.
8. Пачоский И. К. Наблюдения над целинным покровом в Аскания-Новой в 1922 году / Йосиф Конрадович Пачоский // Известия Государственного степного заповедника Аскания-Нова. – 1928. – Вып. 2. – С. 1-67.
9. Переписка Ф. Е. Фальц-Фейна с И. К. Пачоским – Архів державного заповідника “Асканія-Нова”. – Ф.529. – Спр. 541. – Арк. 99, 142.
10. Пачоский И. К. По пескам Днепровского уезда (Ботанические экскурсии) / Йосиф Конрадович Пачоский. – Херсон, 1919. – 146 с.
11. 1-е научные чтения памяти ученого натуралиста И. К. Пачоского «Пачоский и современность»: праці конф., 25–29 листопада 1989 р. – Херсон, 1989. – 98 с.
12. Пачоский И. К. Ботанические экскурсии в Аскания-Нова и на Сиваш / Йосиф Конрадович Пачоский // Записки Крымского о-ва естествоисп. и любителей природы. – Т. 2., 1912. – С. 1 – 22.
13. Пачоский И. К. Описание растительности Херсонской губернии. III вып. Плавни, пески, солончаки, растения. Материалы по исследованию почв и грунтов Херсонской губернии. / Херсонский Естественно-Исторический музей. – Херсон. – 1927. – 228 стр. + 1 чертеж.; [Рец.]: С. Лавренко // Вісник природознавства, 1928. – № 5 – 6. – С. 324 – 325.
14. Телеграмма Пачоского Щепкину о соглашении быть комиссаром по охране зоопарка Аскания. – Архів державного заповідника «Асканія-Нова». – Ф.529. – Спр. 549. – Арк. 3.
15. Телеграммы о назначении Пачоского комиссаром временного правительства для охраны зоопарка в имении Аскания. – Архів державного заповідника «Асканія-Нова». – Ф. 529. – Спр. 541. – Арк. 2 – 9.

16. Удостоверение комиссара Временного правительства. – Архив державного заповідника «Асканія-Нова». – Ф.529. – Спр. 549. – Арк. 7.
17. Телеграмма Кирильцева Й. К. Пачоскому. – Архив державного заповідника «Асканія-Нова». – Ф.529. – Спр. 541. – Арк. 21.
18. Козлова Е. Асканія-Нова. Зоопарк в южно-русских степях / Е. Козлова. – Петроград, 1923. – 134 с.
19. Пачоский И. К. Список растений, обитающих на территории Государственного заповедника Асканія-Нова / Йосиф Конрадович Пачоский // Изв. Гос. Степного заповедника Асканія-Нова. – 1923. – Вып. 2. – С. 97 – 144.
20. Пачоский И. К. Наблюдения над целинным покровом в Асканія-Новой в 1923 году / Йосиф Конрадович Пачоский // Вісті Державного степового заповідника «Чаплі». – 1924 (1926). – Т. 3. – С. 30 – 65.
21. Пачоский И. К. Список растений, собранных А. А. Браунером на Тарханкутском полуострове в Крыму / Йосиф Конрадович Пачоский // Записки Киеского общества естествоиспытателей и любителей природы, 1915. – т. V. – С. 148 – 151
22. Вайнер Дуглас Экология в Советской России / Вайнер Дуглас. – Москва : Прогресс, 1991. – 396 с.
23. Пачоский И. К. По пескам Днепровского уезда (Ботанические экскурсии) / Йосиф Конрадович Пачоский. – Херсон, 1919. – 146 с.
24. Фальц-Фейн В. Е. Асканія-Нова / Владимир Едуардович Фальц-Фейн. – К. : Аграрна наука, 1997. – 350 с.
25. Дерюжина А. Засновник Херсонського природничо-історичного музею / Алла Дерюжина // Вгору. – 2002. – 12 грудня. – С. 7.

УДК 351.853 (091)(477.6) „1945/1991”

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У ДОНБАСІ (1945 – 1991 РР.): ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Принь О.В., канд. іст. наук

(Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

В статтє рассмотрены и проанализированы достижения украинской советской и современной историографии по охране культурного наследия в Донбассе 1945–1991 гг.

The article considers and analyses achievements of Ukrainian soviet and modern historiography on the guarding of cultural heritage in Donbass region in 1945–1991.

Ступінь вивченості даної теми визначається досягненнями загальноукраїнської історіографії пам'яткознавства. Дослідження історії становлення державної системи охорони культурної спадщини є складовою частиною предмету пам'яткознавства як наукової дисципліни [1, с. 13], а локальний вимір (регіональний аспект) є цілком виправданим [2, с. 9]. Для характеристики історіографічного масиву, що стосується даної наукової

статті, було використано проблемно-хронологічний принцип його розподілу. В даному випадку запровадження такої практики є доречним, оскільки наукові роботи, що загалом охоплювали б предмет нашого дослідження, відсутні у сучасній історіографії. У різні часи науковці певною мірою звертались лише до висвітлення окремих питань пам'яткоохоронної справи у Донбасі. Огляд історіографічних здобутків, що стосуються теми, дозволяє